

TC. KÜLTÜR BAKANLIĞI

KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI KORUMA GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI KORUMA KURULTAYI

16 MART 1990
ANKARA

OTURUM I

BİLDİRİ

KORUMA PLANLAMASINDA İLK AŞAMA;
TESPİT VE TESCİL

HAZIRLAYAN

KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI KORUMA
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

326
319

ÇEKÜL KÜTÜPHANESİ

DEMİRBAŞ NO. *06326*

SINIFLAMA NO.

06319

BAĞIŞCI

GELİŞ TARİHİ

KORUMA PLANLAMASINDA İLK AŞAMA; TESPİT VE TESCİL

Binlerce yıllık uygarlık tarihi içinde insanın doğrudan veya doğa ile birlikte yarattığı ve bugün bizim "Kültürel ve Doğal Miras" olarak adlandırdığımız değerlerin korunması, çağımızda insanlığın ortak sorunu olarak kabul edilen ve üzerinde önemle durulan bir olgudur. Bu olgu, tüm dünyada amaçları, yöntemleri ve uygulamaları ile giderek büyümekte ve gelişmektedir. "Koruma" sözcüğü, "geliştirme" ve "değerlendirme" sözcükleriyle bütünleştirilmiş, bu konuda uzmanlık alanları ortaya çıkmış, ölçütler saptanmış, yasal düzenlemeler ve örgütler gerçekleştirilmiştir.

Doğal ve kültürel değerler bakımından çok az ülkenin sahip olabildiği zenginlik ve çeşitliliğe sahip olan ülkemizde de, bu mirasın korunması, değerlendirilmesi ve geliştirilmesi konusu yasalarımızda yer almış, konu ile ilgili kurumlar oluşturulmuş, koruma, giderek daha çok sayıda kurum, kuruluş ve kişiyi ilgilendiren bir husus haline gelmiştir.

Koruma sürecinin ilk ve en önemli bölümü, korunacak değerlerin doğru tanımlanması, tesbiti ve belgelenmesidir. Bu tespit ve belgelemeden nelerin amaçlandığını şöyle sıralayabiliriz.

- Kültürel ve doğal değerlerin tesbiti, incelenmesi ve kimliklerine ilişkin çeşitli dökümanların hazırlanması, herşeyden önce Ülke kültür envanterinin ayrılmaz bir parçası olarak önem taşır.

- Hızla bozulan, nitelik değiştiren ve yokolan korunması gerekli çevre ve onun bileşenleri olan kültürel ve-doğal varlıklar hakkında derlenen her tür bilgi, bu yönüyle, herşeyden önce belgesel değer taşımaktadır.

- Tespit çalışmaları sonunda toplanan bilgi ve belgeler, bu değerleri geniş halk kitlelerine tanıtmak, benimsetmek ve böylece bir koruma kültürü oluşturmak amacıyla yürütülmesi gereken çalışmaların en önemli malzemeleridir.

- Korunması gerekli kültür varlıklarını oluşturan değerlerin ayrıntılı dökümleri, bu çevreyi tehdit eden sorunları doğru anlamamıza yardımcı olacaktır.

- Mevcut parasal, personel ve teknik olanaklarımızı en akılcı şekilde kullanmak, yeni kaynakların niteliğini belirleyebilmek için neyin korunacağını doğru tanımlanması, sorun türlerinin belirlenmesi ve uygulama önceliklerinin sıralanması gerekmektedir.

- Çevrenin plan aracılığı ile korunmasını ve geliştirilmesini amaçlayan ve sayıları giderek artan koruma planlaması çalışmalarında doğru ve uygulanabilir çözümlere varmak için, çevrenin mimari, tarihi, işlevsel, vb. öğelerinin doğru ve eksiksiz dökümlerinin yapılması şarttır.

Belgeleme çalışmalarında gözönüne alınması gereken bazı faktörler, amacın yanısıra yön-temi belirlemek açısından yararlı olacaktır :

- Belgelenecek değerlerin herkes tarafından benimsenmiş ortak tanımlarının yapılması gereklidir.

- Bir yapının, yapı gurubunun ya da alanın “korunması gerekli doğa veya kültür varlığı” kapsamına girmesi için hangi nitelikleri taşıması, bir başka deyişle ortak değerlendirme ölçütlerinin ne olması gerektiği belirlenmelidir.

- Tüm dökümanların kimler tarafından, ne tür ortak bir dil ve sonuç birliği içerisinde hazırlanacağı kurallara bağlanmalıdır.

Bu faktörlerin, bugün tüm ayrıntıları ile belirlendiğini, ortak bir terminolojinin oluştuğunu, değerlendirme ölçütlerindeki doğruluk ve objektiflik oranının istenen düzeye ulaştığını söylemek mümkün değildir. Eğer mümkün olsaydı, Koruma Yüksek Kurulları ve Koruma Kurallarının gündemlerinde “sit dışına çıkarma”, “sit alanının daraltılması”, “gurup kararının değişmesi” ya da “tescil kaydının kaldırılması” istekleri en alt düzeyde ve bilimsel gerekçelere dayandırılmış bir biçimde karşımıza çıkardı. Tesbitlerle ilgili değerlendirme ve kararların değişmesi için, o yapı ya da sitin ilk tesbitinde göz önüne alınan faktörlerde köklü değişmeler olması gerekirken, birçok konuda böyle bir değişimin izlenememesi, değerlendirmelerin “ikna edici”, “inandırıcı” ve “doyurucu” niteliklerini giderek yitirmesi sonucunu doğurmaktadır. Aynı husus, yapı ya da site yapılacak müdahalelerdeki değişik ve çelişkili değerlendirmeler ile idari yargıya sunulan görüşlerdeki çeşitlilikte de izlenebilmektedir. Bu hususlar, en başta, tanımlarda ve terminolojide yeniden düzenlemeler yapılması gerektiğini düşündürmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde çıkarılan ilk iki Asar-ı Atika Nizamnamesi “Eskiden kalan her türlü eşyayı”, “eski eser” olarak nitelemiş, ancak bu tanım Türk-İslam çağı öncesi ni kapsadığı için yeterli olmamıştır. 1884 yılında çıkarılan üçüncü Nizamname de ise nelerin eski eser olduğu sayılmış, ancak “Ülkede eskiden yaşamış kişilerin terk etmiş oldukları... “şeklinde başlayan bu tanım da tarih boyutu bakımından yetersiz kalmıştır. İlk kez 1906 tarihli nizamname tüm kültürlere ait değerleri eski eser kapsamına almıştır. 1973 yılında çıkarılan 1710 sayılı Eski Eserler Yasasının getirdiği tanımlar, tek yapı ölçeğinin yanısıra çevre ölçeğini de kapsamı bakımından önemli bir aşama olmuş, ancak, örneğin “Kentsel Sit” tanımının bulunmaması, uzun süre sorun yaratmıştır. 1983 ve 1987 yılları çıkarılan Koruma Yasaları ise, tanımları, çağdaş kavram ve gelişmelere uyacak şekilde biçimlendirmiştir. “Eski Eser” tanımı yerine getirilen “Korunması Gerekli Kültürel ve Doğal Varlık” tanımı önemli bir gelişmedir. Uzun yıllar, “bu yapının neresi eski”, “henüz kırk yıllık” gibi yakınmalarla karşılaşan uzmanlar, artık bir eserin korunması için sadece “eski” olması gerektiğini, başka ölçütlerin de var olduğunu rahatça söyleyebilmektedirler.

Yine de, tanımlar ve bunlara bağlı olarak koruma terminolojisi, Uluslararası sözleşmeler, kurallar ve benzeri belgeler ışığında, Ülkemizin kültürel ve doğal değerlerinin kendine özgü nitelikleri de göz önüne alınarak gözden geçirilmeli, ayrıntılandırılmalı ve ortak bir dil oluşturulmalıdır.

Bir diğer önemli husus, tespit ve belgeleme çalışmalarında gözönünde tutulacak ortak değerlendirme ölçütlerinin yetersizliğidir.

Yasalarda korunması gerekli kültür varlığı olarak tanımlanan taşınmazların, bu niteliği nasıl kazandıkları konusundaki ölçütler şöyle sıralanmaktadır:

a) Tarih Boyutu :

“Tarih öncesi ve tarihi devirlere ait” olmak. Bu tanım, insanlığın yarattığı en eski tasarım ürününden düne kadarki birçok yapıtı içerir. Çok geniş bir zaman dilimini kapsadığı için, “tarihi değeri” tanımı için başka ölçülerde gerekebilir.

b) Nitelik Boyutu :

“Bilim, din, kültür ve güzel sanatlarla ilgili” olmak. Bu tanımda çok geniş kapsamlı olduğu için, ayrıntıda bazı ölçütlere gereksinim vardır.

c) Mekan Boyutu :

“Yer üstünde, yer altında ve su altında”. Bu boyut yeryüzündeki tüm taşınmazları içerdiği için yeterlidir.

Yasalarda, korunması gerekli tabiat varlıkları da yine aynı sınıflandırma içerisinde ele alınmış ve şu ölçütlere sahip olma koşulu aranmıştır:

a) Tarih Boyutu :

“Jeolojik devirlerle, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait”

b) Nitelik Boyutu :

“Ender bulunma, özelliği olan, güzelliği olan” Ender bulunma ve belli bir özelliğe sahip olma, objektif bazı değerlendirmelere konu olabilir.

Güzellik ise daha ayrıntıda tanımlanması gereken bir kavramdır.

c) Mekan Boyutu :

“Yer üstünde, yer altında, su altında” Yeryüzündeki tüm doğal varlıkları kapsadığı için bu ölçütler yeterlidir.

Bir alanın sit alanı niteliği taşınması için aranan koşullar ise yasa’da şöyle sıralanmıştır.

a) Tarih Boyutu :

“Tarih öncesinden günümüze kadar gelen”

b) Nitelik Boyutu :

“Yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik ve mimari vb. özelliklerini yansıtmak”, “tarihi hadiselerin ceryan etmiş olması”

Bu niteliklerin de çok geniş tanımlar getirmesi nedeniyle, daha ayrıntılı ölçütler bulunması gerekmektedir.

2863 sayılı yasa’nın 7. maddesi tek yapı ölçeiğinde yapılacak tesbitlerde göz önüne alınması gereken ölçütleri ise şu şekilde belirlemiştir:

“Yapılacak tesbitlerde ... tarih, sanat, bölge ve diğer özellikler dikkate alınır...”

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun 61 ve 14 sayılı ilke kararlarında da, değerlendirme ölçütleri (yasada belirtilen niteliklere ek olarak) şöyle sıralanmıştır.

1. **Gurup** : Üstün değerli yapılar
2. **Gurup** : Çevresel nitelikleri önemli yapılar
3. **Gurup** : Tek başına koruma şansını kaybetmiş veya kamu yararına kaldırılması gerekli yapılar.
4. **Gurup** : Tümü ile yenilenmiş, tek başına korunma şansını kaybetmiş, mimari özelliğini tümü ile yitirmiş, kamu yararına kaldırılması gerekli yapılar.

Görüldüğü gibi, yasa ve ilke kararları, hangi ölçükle olursa olsun (tek yapı yada çevre) korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarının değerlendirme ölçütlerini açık olarak koymuş değildir. Oysa, belgeleme çalışmalarında ortak değerlendirme ölçütleri oluşturulması, sınıflamaların daha doğru ve objektif yapılmasını sağlayacak, Koruma Kurulu kararlarındaki çelişkileri ortadan kaldıracak, daha sonraki planlama ve onarım çalışmalarında etkin girdiler oluşturulmasını sağlayacaktır.

Bu nedenle ortak bir ölçütler dizisi oluşturmak için belgeleme sürecinde göz önünde tutulacak “değerler sistemi” belirlemek gerekli olacaktır. Büyük bir bölümü, hem tek yapı, hem de sit ölçeğinde geçerli bu değerlerin bazıları aşağıda sıralanmıştır:

- **Kültürel Değerler** :
- **Tarihsel Değer** :

Koruma yasalarında, “tüm tarihi devirler” sözcüğü bulunduğu için, günümüze değin yapılmış tüm taşınmazların bu değere sahip olma şansı vardır. Bu nedenle “eskilik” boyutu, tek başına bir anlam taşımadığı gibi, her “eski”, “eser” olmamakta, her “eser” de de mutlaka “eskilik” boyutu aranmamaktadır. “Tarihsel değer” nesnel bir değerdir. Bu değer belirlenmesinde, yapının kendisini kadar, yapı dışı belgeler de önemli rol oynar.

- **Belgesel Değer** :

Yapı yada sit üretildiği dönemin yaşama biçiminin, tasarım anlayışının, kişiler arasındaki ilişkinin, malzeme ve teknoloji kullanımının bir belgesidir. Bu özellikleri ile döneminin anlaşılması ve çözümlenmesi için başvurulacak ana kaynaklar arasındadır.

- **Simgesel Değer** :

Geçmişteki bir olayı yansıtan, geçmişte yada bugün oluşmuş bir yaşam biçimini simgeleyen yapılar, yörenin önem verilen bir olayına sahne olmuş alanlar bu değeri taşır. Ayrıca insanlığın gelişmesinde ve ulaştığı önemli aşamalarda “simge” rolü oynayan yapılarda bu başlık altında etüd edilebilir. Yapıların ve alanların Tarihi olaylar, kişiler, geleneksel ve dinler gibi öğelerle olan ilişkileri böyle bir ögeyi temsil edip etmedikleri de önemli bir faktördür.

- **Sanat Değeri** :

İçeriğinde Sanat dallarından bir ya da birkaçının (mimarlık da bu bağlamda düşünülmelidir.) yer aldığı yapılar bu değeri taşır. Bu değer sadece tek yapılar için değil, bu yapıların bir araya gelerek oluşturdukları alanlar için de geçerlidir.

Sanat değerinin en önemli bileşenlerinden bir tanesi “mimari değer”dir. Bu mimari değerin belirlenmesinde yapısal durum, değişmişlik vb. ölçütler kullanılır.

Sanat değeri, yarı nesnel olup, sanat tarihinin yargı ölçüleriyle aynı niteliği sahiptir. Bu ölçüler ise yapı ya da sitin devrinin özelliklerini yansıması, bir ekol ya da akımın maddesel temsilcisi olması yada bir sanatçının mesleki disiplin ve anlayışını yansıması, belli bir sanat akımının gelişmesine ivme kazandırması şekilde sıralanabilir.

- **Morfolojik Değerler :**

- **Özgünlük Değeri :**

Yapının değişmemişliğinin ölçütüdür. Oluştuğu dönemin özelliklerini ve ilk tasarım ilkelerini günümüze en az bozulmuş ve değişmiş şekilde taşıyan yapılar bu değeri taşır. Özgünlük değeri, “mimari değer”in belirlenmesinde de önemli bir ölçüttür.

Ancak, bu değerlendirmede önemli bir husus gözönünde tutulmalıdır. Kültür Varlıklarına, yapıldıkları dönemden sonraki dönemlerde yapılan çeşitli müdahaleler, Uluslararası ilkelere göre korunması ve değerlendirilmesi gereken unsurlar olarak kabul edilmektedir. Bu müdahaleler de, dönemlerinin birer belgesi olarak değer taşırlar. Bu nedenle “özgünlük”, özgünlüğü bozduğu var sayılan değişmelerin çok iyi etüdü ve değerlendirilmesinden sonra konacak bir ölçüttür.

- **Teklik (Benzersizlik) Değeri :**

Bir yapının tek olması, benzersiz olması, kuşkusuz değerlendirmede önemli bir faktördür.

- **Nadirlik Değeri :**

Bir yapı ya da “sit”in az bulunur olması bir ölçüttür. Ancak bunun karşılığı olan “çok bulunurluk” ögesinin de değerlendirilmesi lazımdır. Bir yapı türünün, bir konut tipinin sayısal çokluğundan dolayı, o yörenin “ağırlıklı” bir elemanı olması da, ona değer kazandırabilmektedir.

- **Homojenlik Değeri :**

Daha çok çevre ölçeğindeki değerlendirilmelerde geçerlidir. Homojenlik, bir yörede, mekan ve dokuyu belirleyici ögelerin kuruluşlarında ve görünüşlerinde aynı ana ilkelere sahip olmasıyla açıklanabilir. Benzer elemanların, benzer yapıların, benzer kentsel ögelerin bir arada yoğun olarak bulunma özelliği bu değeri yaratır.

- **Denge Değeri :**

Çevre ölçeğindeki değerlendirmeler için daha geçerlidir. Geleneksel ölçeğin ne derecede korunmuş yada sürdürülmüş olduğu, kentsel ögeler (yol, meydan, avlu, yapı vb.) belli bir hiyerarşi içinde yer alıp almadıkları ve kent içindeki dengeli dağılımları bu değerlendirmede aranan ölçütlerdir.

- **Duygusal Değerler :**
- **İzlenim Değeri (Resimsel Değer) :**

Kişinin içinde yaşadığı çevreye ait izlenimleri, bir yapının niçin ve hangi niteliklerinden dolayı insanları etkilediği bu değeri oluşturur. Gözle saptanan bu değer, yapının kendisiyle ilgili olduğu gibi çevresiyle de ilgili olabilir.

Değişik uzman ya da gurupların, aynı ortamla ilgili izlenimleri ayrı olabilir. Örneğin, bir yapı ya da bir sokak, bir uzmanlar gurubuna çok etkileyici ve çekici gelebilir, ancak aynı ilgiyi, orada yaşayan ve o çevreyi kanıksayan yöre sakinlerinden beklemek doğru olmayabilir. Bu nedenle, subjektif yönü ağır basar.

Bu değer, toplumsal ve fiziksel çevre değişmediği takdirde olumlu, değişmeler çoğaldığı takdirde olumsuz etkilenecektir.

- **Hatıra Değeri :**

Yerleşme ya da tek yapı ile ilgili olabilir. Onu kullananların, o yerleşmeye ve yapıya verdikleri değer, onlar için taşıdığı anlam, o yörenin tarihindeki bir olayla olan ilişkisi, günümüze taşıdığı anılar, bu değeri oluşturan ölçütlerdir.

- **Kullanım Değeri :**
- **Maddesel Değer :**

Yapının maddi değeridir. Sanat ve mimari değeriyle yakından ilgili bir ölçüttür.

- **İşlevsel Değer (Kullanılabilme Değeri) :**

Tek yapı ölçeğinde, kullanılabilme, çağdaş işlevlere dönüşebilme ve çevreye katkıda bulunabilme potansiyeli; çevre ölçeğinde ise, yerleşmenin diğer kesimleriyle bütünleşebilme ve yeni işlevlere dönüşebilme potansiyeli bu değeri belirleyen ölçütlerdir.

Bu değeri oluşturan değişkenler, toplumun sosyal, kültürel, ekonomik ve politik yaşantısı ve bundan doğan gereksinimlerdir.

- **Onarılabilme Potansiyeli :**

Özellikle tek yapılarda, gerek mevcut işlevin sürdürülebilmesi, gerekse yeni bir işleve dönüşmesi sürecinde, yapılacak müdahalelerin nitelik ve ölçeği bu potansiyelin belirlenmesine bağlıdır.

Görüldüğü gibi, bir yapı ya da alanın belgelenmesinde, sınıflandırılmasında ve değerlendirilmesinde kullanılacak ölçütler, sadece kültür mirasımızın envanterinin yapılmasının ötesinde, o yapı ya da alanın değerlendirilmesinde ve yapılacak müdahalelerde kullanılacak önemli girdilerdir.

Belgeleme ve bunun sonucu olarak “gurup” ve “koruma derecesi” belirleme aşamalarında irdelenmesi gereken bir husus daha vardır. Ülkemiz, çok değişik uygarlıkların ürün verdiği bir yerdir. Anıtsal yapıları, sivil mimarlık örnekleri ve bunların bir araya gelerek oluşturdukları sit alanları, buldukları yörenin topoğrafyası, iklimi, yöre sakinlerinin yaşam biçimi, ilişkileri, yörede hakim malzeme, yapım teknolojisi vb. bir çok etkene bağlı olarak çeşitlilik gösterir. Bu nedenlerle sorunlar farklılaşmakta, çözümler de değişik olmaktadır.

Yukarıdaki bölümlerde belirtilen nedenler, gerek 2863 sayılı yasada, gerekse Yüksek Kurul'un ilke kararlarında belirlenen bazı hususların restorasyon öğretisi ve uygulamalar gözönüne alınarak, yenilenmesi gerektiğini düşündürmektedir.

Yasa'nın 18. Maddesinde "Gruplandırma yapılmadıkça, onarım ve yapı esasları belirlenemez" denilmektedir. Bu husus, yapının gurup kararının, ona müdahale biçimini de belirlediğini göstermektedir. Oysa, yukarıda belirtildiği gibi çok değişik mimari biçimlenmeler, tüm ülke ölçeğinde geçerli müdahalelere bağlanamaz. Her yapının kendine özgü sorunları vardır. Bu sorunlar Uluslararası ve Ulusal ölçekte belirlenmiş ana ilkeler ışığında yapı boyutunda hazırlanacak proje ve müdahale biçimleriyle çözümlenir. Bu nedenle 2863 sayılı yasanın 18. maddesindeki "Gruplandırma"nın, sadece yapı değerlerini belirleyecek bir işlem olması gerektiği, onarım ve yapı esaslarının aynı işlemler dizisi ile çözümlenmesinin doğru olmayacağı, gurup kararının, onarım biçimini belirleyemeyeceği düşünülmektedir. Aynı husus, sit alanlarının tesbiti ve bu alanlara ilişkin ana müdahale kararlarının belirlenmesinde de geçerlidir. Sit alanlarının değerlendirilmesi ve sınıflandırılmasında ortak ölçütlerin kullanılabilmesi, ancak bu sınıflamanın aynı zamanda o alandaki plan kararlarını belirlemede yetersiz kalacağı, sitlerin zenginlik ve çeşitliliği gözönüne alındığında kolayca kabul edilebilecektir.

Bu sunuşta değinilecek son sorun gurubu, tesbit ve belgeleme hizmetlerinin yürütülüş ve sunuş biçimi ile ilgilidir. Ülkenin doğal ve kültürel mirası tahribi, nitelik değıştirmesi ve yok olması giderek hızlanan bir sürece girmiştir. Bu hızı yakalayacak, hatta onu geçecek bir tesbit ve belgeleme hızı oluşturulması gerekmektedir. Bu nedenle belgeleme işlemlerinin sadece bir kaç kurumun dar olanaklarıyla yürütülmesi ve bu hizmetin makul bir süre için de sonuçlandırılması mümkün değildir. Bu nedenle tesbit çalışmalarını, ilgili tüm kamu ve akademik kurum ve kuruluşların katıldığı bir kampanyaya dönüştürmek ve bu kampanyanın yürütülmesi için gerekli idari ve mali düzenlemeleri ivedilikle yapmak gerekmektedir. Böylesine genişletilmiş bir çalışmanın başarıya ulaşması için ön koşul, ekiplerin kullanacağı ortak tanım, terminoloji ve değerlendirme ölçütlerinin belirlenmesidir.

Belgeleme çalışmalarının hemen tümü, bir onarım ya da planlama programının da kullanılmak durumundadır. Bu nedenle, onarım ya da planlama gurubuna ışık tutacak tesbit ve değerlendirmeler içermelidir. 1940'lı yıllarda programlı olarak başlatılan ve 1960'lı yılların sonuna kadar sürdürülen ve çoğunlukla kentsel alanlardaki anıtsal nitelikli yapıların tesbitini amaçlayan çalışmalar sivil mimarlık örneklerine ve kentlerin geleneksel dokularına önem vermemiş, bu verilerle yürütülen planlamalar da, kentsel özgün niteliklerinin değışmesine neden olmuştur. Günümüzde ise, koruma, planlamanın ağırlıklı bir ögesi olduğundan, verilerinde bu ağırlığın gerektirdiği ölçek ve nitelikte oluşturulması önem taşımaktadır.

Tesbit ve belgeleme çalışmalarında görev yapacak uzmanların bağlı buldukları disiplinlerin, hizmetin gerektirdiği çeşitliliği göstermesi, bu konuda yeterli bilgi birikimine sahip olmaları da tutarlı ve sağlıklı bir belgeleme politikasının önemli faktörleri arasındadır.

Hangi kişi, kurum ya da kuruluş tarafından gerçekleştirilmiş ya da gerçekleştirilecek olursa olsun, yapılan çalışmaların bütünleştirilmesi, tekrarlardan kaçınılması, belgelerin herkes tarafından yararlanılabilir hale gelmesi için, tesbitlerle ilgili her türlü dökümanın merkezi bir belgelikte toplanması, gerçekleştirilmesi gerekli bir başka proje olarak görülmektedir.

Tesbit çalışmalarında, arazide elde edilen bilgilerin, daha sonra yapılacak çalışmalarla desteklenmesi ve tamamlanması, sunuşlarda ise aynen değerlendirme sürecinde olduğu gibi ortak anlatım biçimlerinden ve göstergelerden yararlanılması, bu belgelerin daha sonraki aşamalarda kullanılması ve yorumlanması için önem taşımaktadır.

Tüm bu sıraladığımız hususların, bu amaçlara yönelik olarak örgütlenmiş, araştıran, yeni yöntemler geliştirerek doğru sentezlere ulaşma becerisine sahip kadrolarla gerçekleşeceği inancındayız. Kamu kurumları, akademik kurumlar, yerel yönetimler ve korumada görev alacak diğer kuruluşlar arasında etkin bir işbirliğinin hizmetin gerektirdiği parasal kaynakların oluşturulmasının, tesbit ve belgeleme çalışmalarının düzenli yürütülmesinde vazgeçilemeyecek faktörler olduğunu düşünüyoruz. Bu ülkenin kültür ve doğasının zenginliği, çeşitliliği ve görkemi ancak bu şekilde doğru olarak ortaya çıkartılabilecek ve bu değerlerin çağdaş yaşam, niteliklerini koruyarak ve etkin biçimde katılmaları sağlanmış olacaktır.